

Reševanje Križank: Idejna zasnova prenove Križank v Ljubljani

avtor: Darko Gavrilović | mentorica: prof. mag. Anja Planišček, somentor: doc. dr. Simon Petrovčič | magistrsko delo | Fakulteta za arhitekturo UL | Ljubljana | 2025

Nekdanji samostanski kompleks Križanke je danes ena od najbolj atraktivnih lokacij v Ljubljani. Vzbujajo občutek, ki ga ponavadi zasledimo v fantastijskih zgodbah. Zato so Križanke prostor s posebno noto in idealno okolje za dijake Srednje šole za oblikovanje in fotografijo (V nadaljevanju SŠOF, Oblikovna). Čarobno vzdušje ustvarjajo tudi koncerti Festivala Ljubljana (V nadaljevanju FL, Festival), ki pa ga trenutno kazi nova streha.

O vsem tem je leta 1950 ob prenovi kompleksa premišljeval tudi arhitekt Jože Plečnik. Vase zaprti samostan je odprl javnosti s posegi, ki spoštujejo in plemenitijo zgodovino. S to prenovo so dobile Križanke dodatno spomeniško vrednost, ne le kot spomin na Nemški viteški red, ampak tudi kot zadnji večji Plečnikov projekt. Plečnik je ohranil živahnost kompleksa z vpeljavo dveh novih programov – srednja šola in festival. 70 let kasneje so se Križanke znašle v stanju propadanja zaradi deljenega lastništva in trenja med političnimi interesi. Razvoj obeh dejavnosti je povzročil pomanjkanje prostora, ki pa danes služi kot povod za prisilno izselitev šole.

Ta naloga je prvi korak v postopku reševanja Križank. Teoretični del obsega kronološki pregled razvoja Križank, obravnava problematike obstoječih programov ter predlaga potencialne rešitve.

Projektna naloga vztraja z Plečnikovim konceptom sobivanja programov ob različnih časih. Z uvedbo programskih sprememb in dodajanjem novih. Reorganizacija prostorov javnosti omogoči dostopnost prej nedostopnih prostorov, vzpostavi jasne komunikacije in omogoča lažje delovanje programov. Strategija prenove je predstavljena z katalogom posegov v obstoječe tkivo, dodanim novim zakulisnim prizidkom, ter nove zložitve festivalske strehe.

Sodobni prikaz izgleda Teutonskega viteza Teutonic Order, Battle of Lake Peipus, 2012. Box art for Fireforge games, avtor: Mariusz Kozik 1198

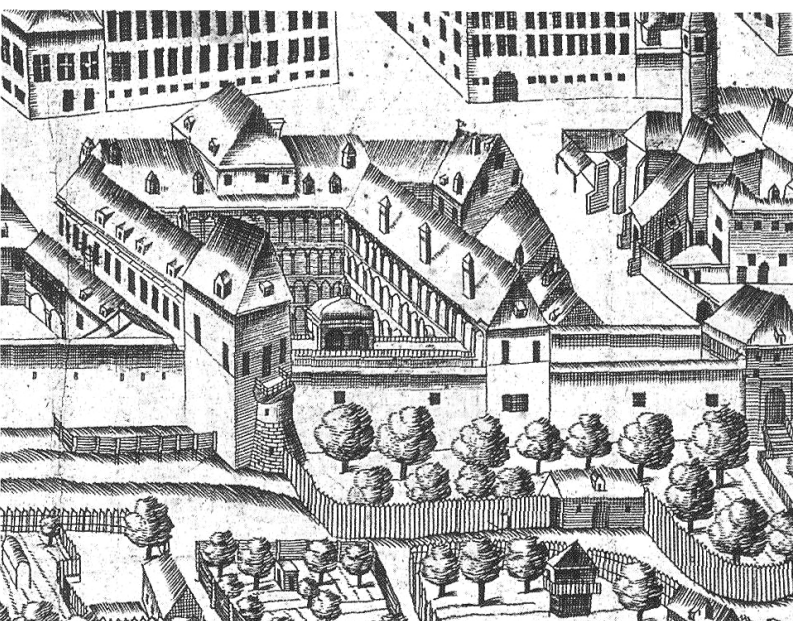
● Začetek nemškega viteškega reda

Začetki nemškega viteškega reda izhajajo iz tretje križarske vojne, a so bili s strani papeža Inocenca III. uradno priznani nekaj let pozneje.

1256 — 1263

● Začetek ljubljanske komende

Natančnih podatkov o nastanku komende v Ljubljani ni, po določenih dokumentih tistega časa, pa lahko domnevamo, da je komenda nastala med letoma 1256 in 1263.

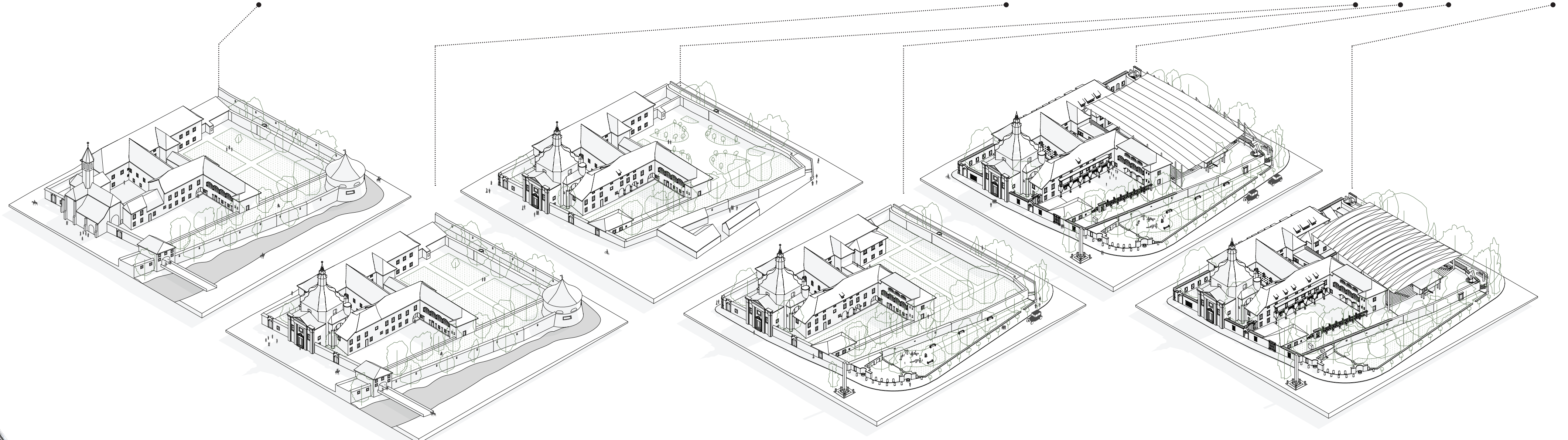
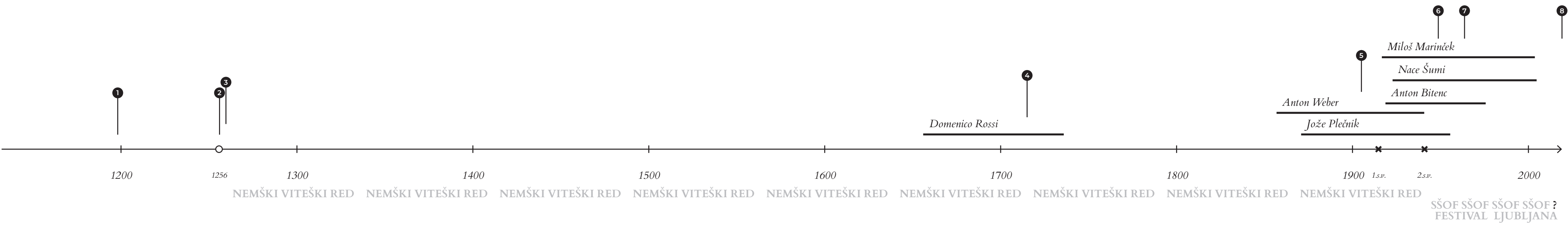

Knežji dvorec in cerkev v Križankah, Valvazorjevo gradivo za veliko veduto Ljubljane, 1665–1666, Vir: Vanderschidliche Mappen.

1260

● Nastanek srednjeveške cerkve nemškega viteškega reda

Pred nastankom baročne Križevniške cerkve je bila njena predhodnica srednjeveška cerkev, ki je bila v lasti nemškega viteškega reda. Prvotno je bila omenjena leta 1268, odkriti arheološki ostanki pa so datirani v leto 1260.

Fotografija notranjosti, strop cerkve Marije pomočnice, februar, 2025. Foto: Boris Vranič

1716—1718

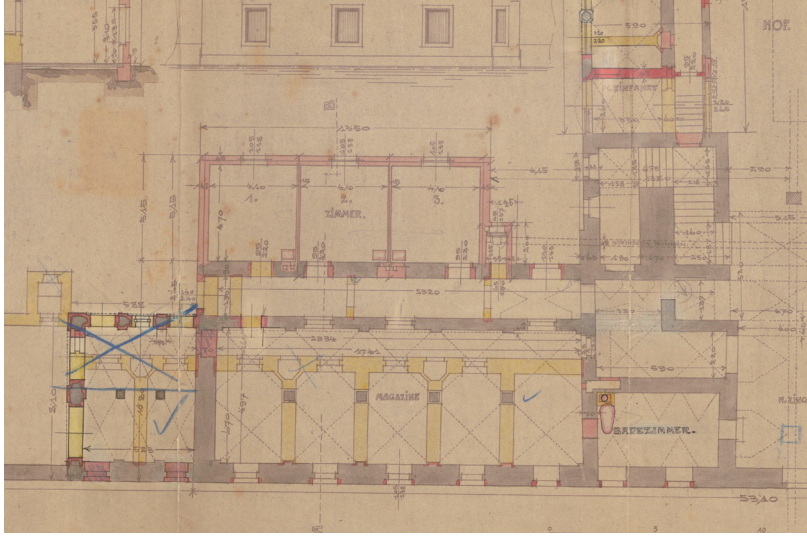
● Nastanek cerkve Marije pomočnice

Beneški arhitekt Domenico Rossi zgradi novo baročno cerkev v Križankah za nemški viteški red. Cerkev stoji še danes in jo vrednotimo kot vrhunec Baročne arhitekture v Sloveniji.

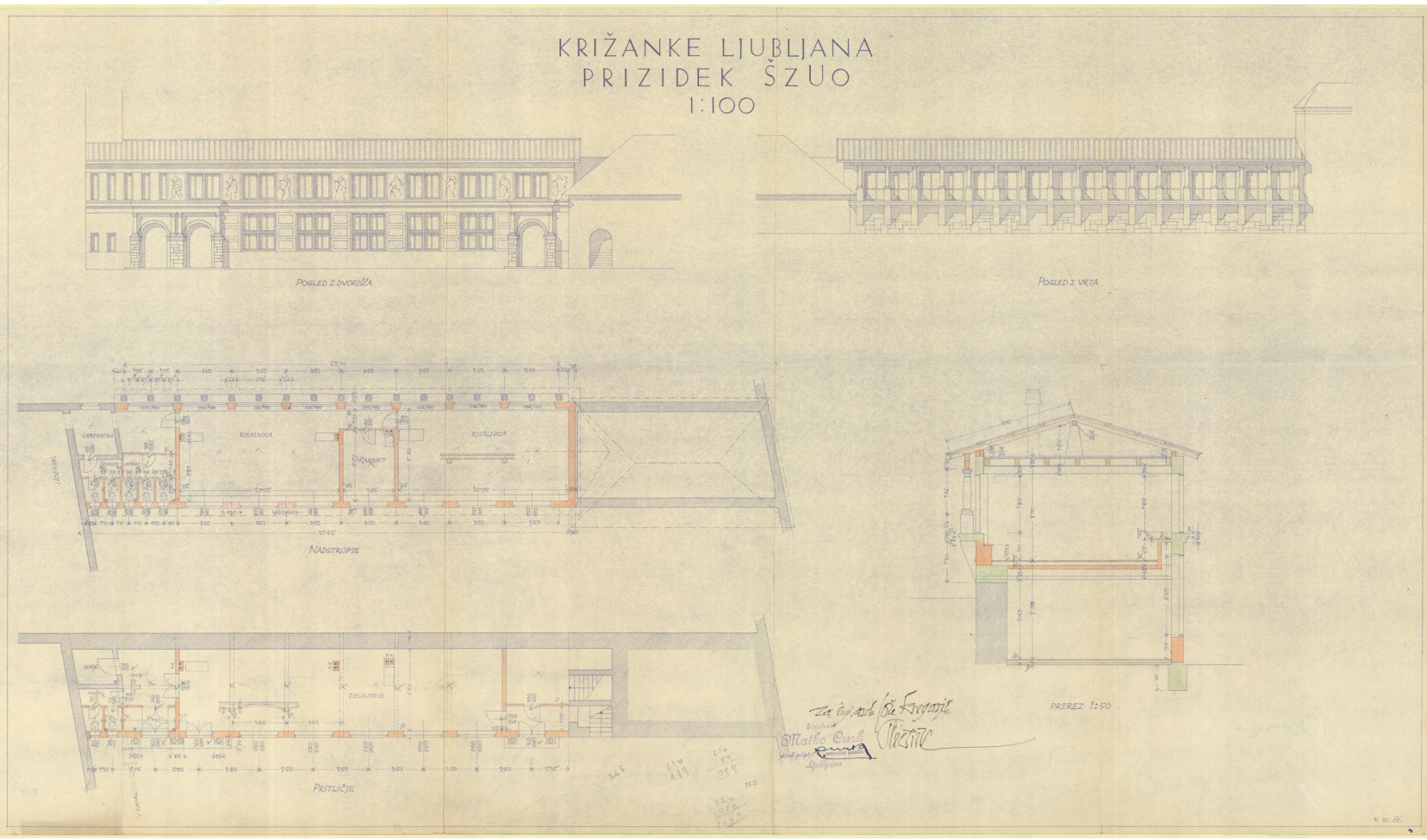
1904—1906

● Prezidava Antona Weberja

Eden večjih arhitekturnih posegov v kompleks Križank se je zgodil leta 1906. Načrte po naročilu nemškega viteškega reda je narisal arhitekt Anton Weber. Načrti Antona Weberja so najnovejši vir, ki prita o samem izgledu Križank, pred njegovim posegom. Gradbeni dela so se pričela leta 1905 pod vodstvom mestnega zidarskega mojstra Jakoba Accetta. Eno leto pozneje je bila prenova končana z pridobitvijo dovoljenja za nastanitev.

Komenda nemškega viteškega reda v Ljubljani, predelava in gradnja (izrez načrta), črtis pridičja arhitekt Anton Weber, oktober 1904, januar 1905. ZAL, LJU 489, F 1522, št. 2876/1905, fol. 62.

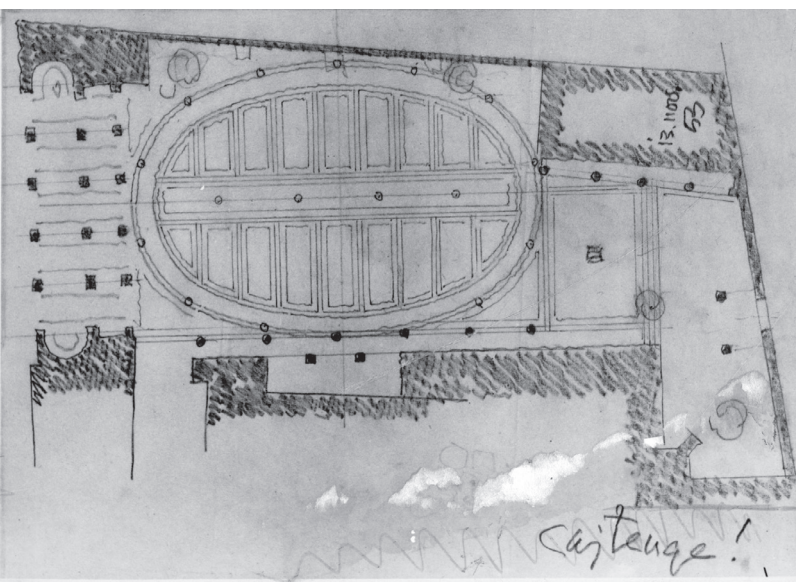

Načrt za prizidek ŠZUo (Srednja šola za oblikovanje in fotografijo) v Križankah, arhitekt Jože Plečnik, december 1948 ZAL, LJU 474, MLO Ljubljana, Komunalna in gradnje, Serija 1: načrti 1951, 85, 901-1060, go - 969/51

1950

● Plečnikova prenova Križank

Križanke po drugi svetovni vojni ob svoji nacionalizaciji pridobijo drugo namembnost in s tem nove uporabnike. Leta 1950 se najprej vseli šola za umetno obrt, kasneje pa se jim pridruži Festival Ljubljana. Nekdanja samostanska poslopja so bila v zelo slabem stanju in neprimerna za nove uporabnike, zato so bila v začetku pedesetih let prenovljena. Večji del prenove sta vodila konservator Nace Šumi in arhitekt Jože Plečnik. Po Plečnikovi smrti je projekt dokončal njegov pomočnik Tone Bitenc z ureditvijo letnega gledališča.

Elipsoidna zasnova tlakovanja velikega dvorišča Križank, 13. november 1953, ZVKDS, območna enota Ljubljana, Fototeka, Ljubljana — Samostan Križanke, Zbirka Nace Šumi, Referat za spomeniško varstvo MLO Ljubljana, 2046/126.

Idea projekta Plečnikove prenove je bil v čim večji meri ohraniti obstoječe stavbno tkivo, kateremu je dodajal nove arhitekturne elemente. Stavbno tkivo kompleksa tvorijo tri dvorišča, znotraj teh se je pri prenovi osredotočil na ohranjanje vsega, kar ima vsaj nekaj estetske vrednosti. Poleg dodajanja novih avtorsko značilnih elementov, je uporabljal tudi kipe in kose stavbnega pohištva, ki jih je skozi leta zbiral ob rušenju starih ljubljanskih objektov. Način urejanja notranjih karejskih dvorišč iz 17. stoletja je ponovil, saj je večino arkadnih elementov črpal iz knežjega dvorca. Skupaj s prenovno cerkev leta 1952 so začeli tudi z obdelavo obzidja, ki obkroža celoten kompleks. Vodilni koncept je bil, da se zaprti samostanski prostor odpre javnosti. Čeprav je bila smernica Zavoda za spomeniško varstvo odstranitev obzidja, so upoštevali Plečnikovo željo, da se le ta ohrani, odpiranje javnosti pa doseže z vhodnimi in okenskimi preboji v zidu.

Veliko dvorišče Križank pred Plečnikovo prenovno. ZVKDS, Območna enota Ljubljana, Fototeka, Ljubljana — Samostan Križanke, Zbirka Nace Šumi, Referat za spomeniško varstvo MLO Ljubljana, Foto: Nace Šumi

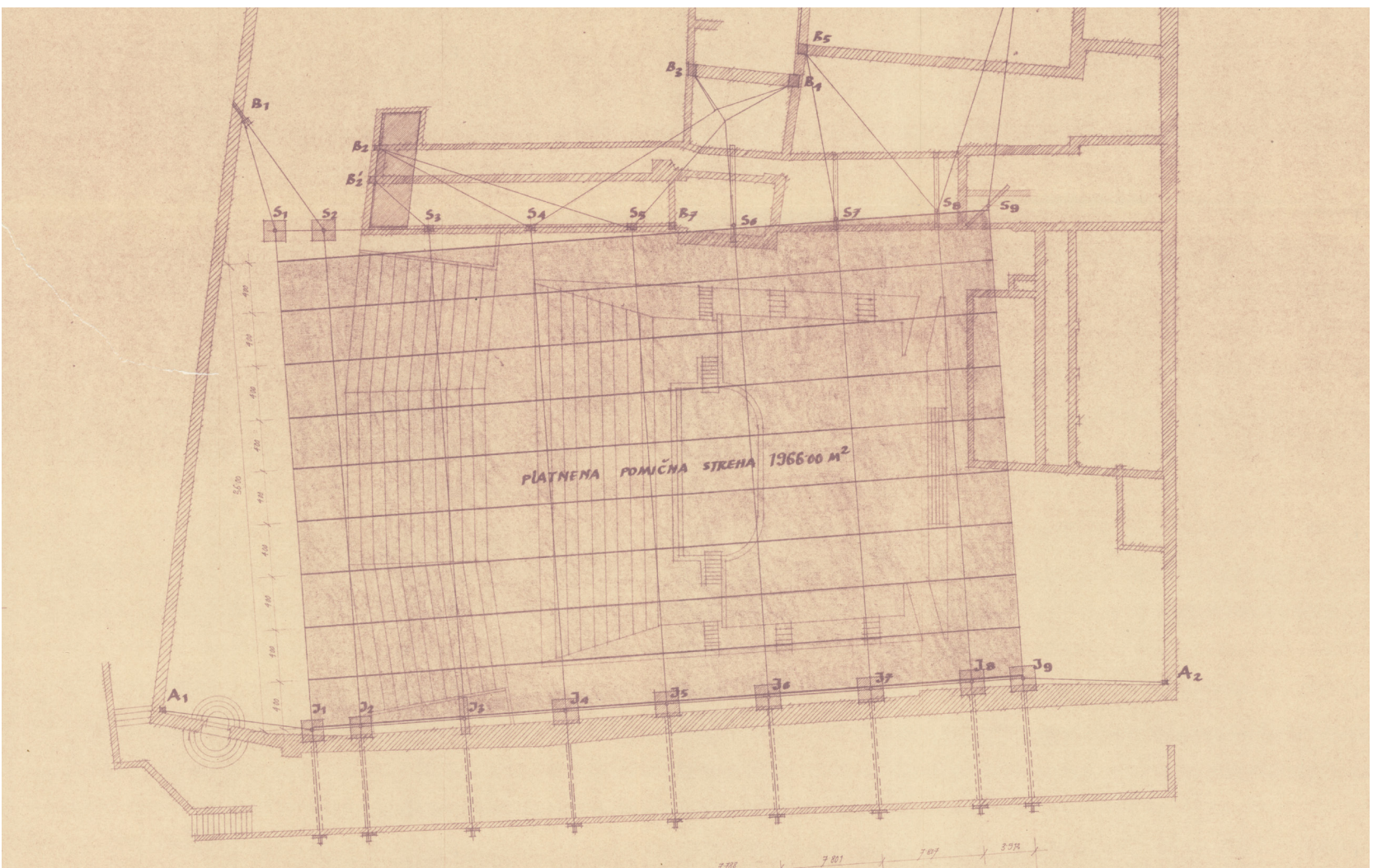
Z odvzemanjem ustvarjene arkade v pridičju. ZVKDS, Območna enota Ljubljana, Fototeka, Ljubljana — Samostan Križanke, Zbirka Nace Šumi, Referat za spomeniško varstvo MLO Ljubljana, Foto: Nace Šumi

1965

● Platnena streha za letno gledališče

Pomično platneno streho nad letnim prizoriščem je načrtoval prof. dr. ing. Miloš Marinček. Streha je bila vrhunec inženiringa vitke jeklene konstrukcije. Prekriti prostor je širok 35 m in dolg 55 m. Platnena streha je bila razpeta med sebrti in starbo s pomočjo glavne nosilnih vrvi, ki so bile z južne strani globoko v srednjeveško obzidje, na severni strani pa v šolske objekte Križank.

V vzdolžni smeri je krovnna površina pod naklonom in rahlo zakrivljena. Aprila 2016 je padel spomladni sneg in in kljub vremenski napovedi je bila količina padavin za nekatere nepričakovana. Tako je bila nepričakovana tudi poškodba festivalske platnene strehe, ki zaradi zložitosti ni bila projektirana za obtežbe snega.

Tloris platnene strehe nad letnim prizoriščem. prof. dr. ing. Miloš Marinček, 1965. ZAL, LJU 402/8 206 351-393/1964, nacrt 6.

Nova streha Letnega prizorišča, februar, 2025. Foto: Boris Vranič

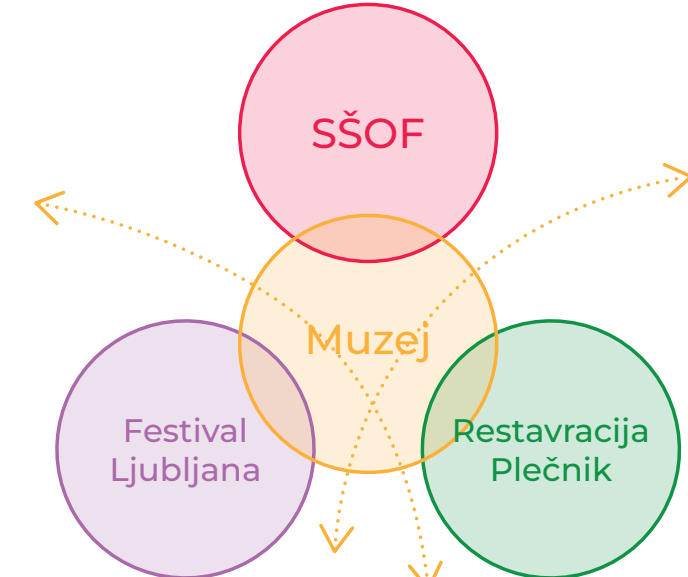
2021

● Gradnja nove začasne strehe

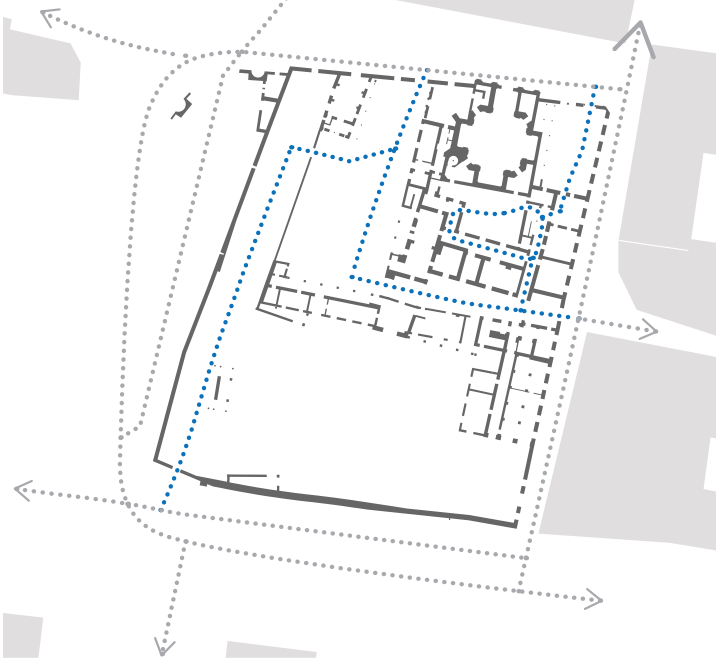
Dve leti po uničenju Marinčkovih pomičnih streh nad avditorijem Križank sta Mestna občina Ljubljana in Festival Ljubljana začela prenovno, a je Ministrstvo za izobraževanje zavrnilo ponovno namestitev strehe zaradi ogrožene statične stabilnosti šolske stavbe. Strokovna pregleda sta razkrila poškodbe na obstoječi stavbi, kar je preprečilo obnovo stare rešitve.

Festival Ljubljana je zato s pomočjo arhitekta Petra Gabrijelčiča iskal novo rešitev. Po preučitvi številnih variant so se zaradi tehničnih in spomeniško-varstvenih omejitev odločili za fiksno, »transparentno« streho na osmih jeklenih stebrih. Streha je masivna, brez lahkotnosti prejitve, in povzroča številne arhitekturne in funkcionalne težave. Zaradi številnih kompromisov je končna izvedba močno odstopila od prvotne zasnove in sprožila številne kritike.

1. Plečnik: soobstoj programov

2. Povezovanje z mestnim prostorom

Muzej Križanke	
N1.01 Hodnik	13,2 m²
N1.02 Razstavljeni prostor	27,6 m²
N1.03 Razstavljeni prostor	19,3 m²
N1.04 Razstavljeni prostor	36,0 m²
N1.05 Razstavljeni prostor	37,6 m²
N1.06 Kabineta snežike	2,3 m²
N1.07 Viteška dvorana	181,8 m²
N1.08 Wc predprostor	7,7 m²
N1.09 Wc invalidi	3,2 m²
N1.10 Wc moški	9,2 m²
N1.11 Wc ženske	11,4 m²
N1.12 Dvigalo	4,1 m²
N1.13 Predverje	67,7 m²
N1.14 Promenada	955,0 m²

Oblikovna šola / Likovna šola	
N1.15 Stopnišče	33,1 m²
N1.16 Dvigalo	4,5 m²
N1.17 Hodnik	14,9 m²
N1.18 Učilnica	36,0 m²
N1.19 Učilnica	52,0 m²
N1.20 Učilnica	55,2 m²
N1.21 Prostor za druženje	62,4 m²
N1.22 Stopnišče/hodnik	37,7 m²
N1.23 Dvigalo	4,1 m²
N1.24 Hodnik	43,0 m²
N1.25 Wc	4,0 m²
N1.26 Wc	2,7 m²
N1.27 Učilnica	21,3 m²
N1.28 Učilnica	19,0 m²
N1.29 Učilnica	27,1 m²
N1.30 Kabineta	6,5 m²

Festival Ljubljana	
N1.31 Stopnišče	11,7 m²
N1.32 Hodnik	26,4 m²
N1.33 Hodnik	21,1 m²
N1.34 Garderoba	7,2 m²
N1.35 Kopalnica	4,9 m²
N1.36 Garderoba	7,4 m²
N1.37 Kopalnica	4,9 m²
N1.38 Skladišče	16,0 m²
N1.39 Hodnik	35,4 m²
N1.40 Čajna kuhinja/jedilnica	28,9 m²
N1.41 Sejna soba	25,9 m²
N1.42 Pisarna	20,6 m²
N1.43 Pisarna	20,6 m²
N1.44 Pisarna	20,7 m²
N1.45 Direktor	20,8 m²
N1.46 Wc in tuš ženske	19,6 m²
N1.47 Garderoba ženske	40,4 m²
N1.48 Medprostor	3,3 m²
N1.49 Stopnišče	23,6 m²
N1.50 Garderoba moški	56,4 m²
N1.51 Wc in tuš moški	21,1 m²
N1.52 Tehnična soba	42,7 m²

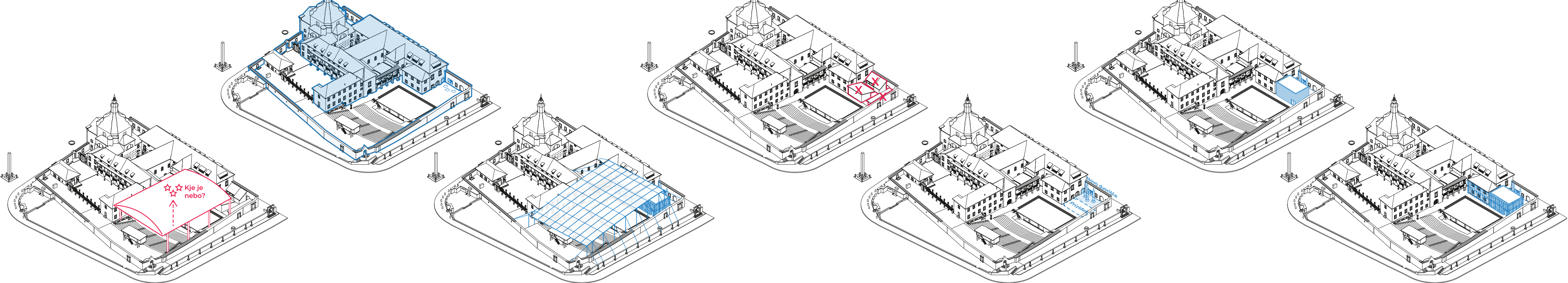
Katalog Posegov	
VTI Viteška dvorana	
ST Stopnišče	
SG Sgraffito	
SE Stene med pisarnami	
PE Prenova obstoječih zidov	

Tloris 1. nadstropja — Novo M1:200 OS

LEGENDA:	
Obstoječi zidovi	
Posej	
Trava	
Kamen	
Suhomontažna stena	
AB stena	
Montažni jekleni paneli	

4. (re)Konstrukcija nadkritja Letnega Prizorišča

Povzeto po original načrtu Miloša Marinčeka iz 1965

- 01 Odstranitev strehe nad letnim prizoriščem (iz leta 2019)

Zakaj obstoječa streha ni ustrezna?

 - Masivna konstrukcija, ki grobo posega v historični kompleks.
 - Letno prizorišče, brez odprtega pogleda proti nebu.
 - Poslabšuje prostor obstoječim objektom.
- 02 Protipotresne utrditve obstoječih zidov

Injekiranje, armiran omet....

Pogoj za ponovno vpenjanje žiljive platnene strehe.
- 03 (re)Konstrukcija zložljive platnene strehe

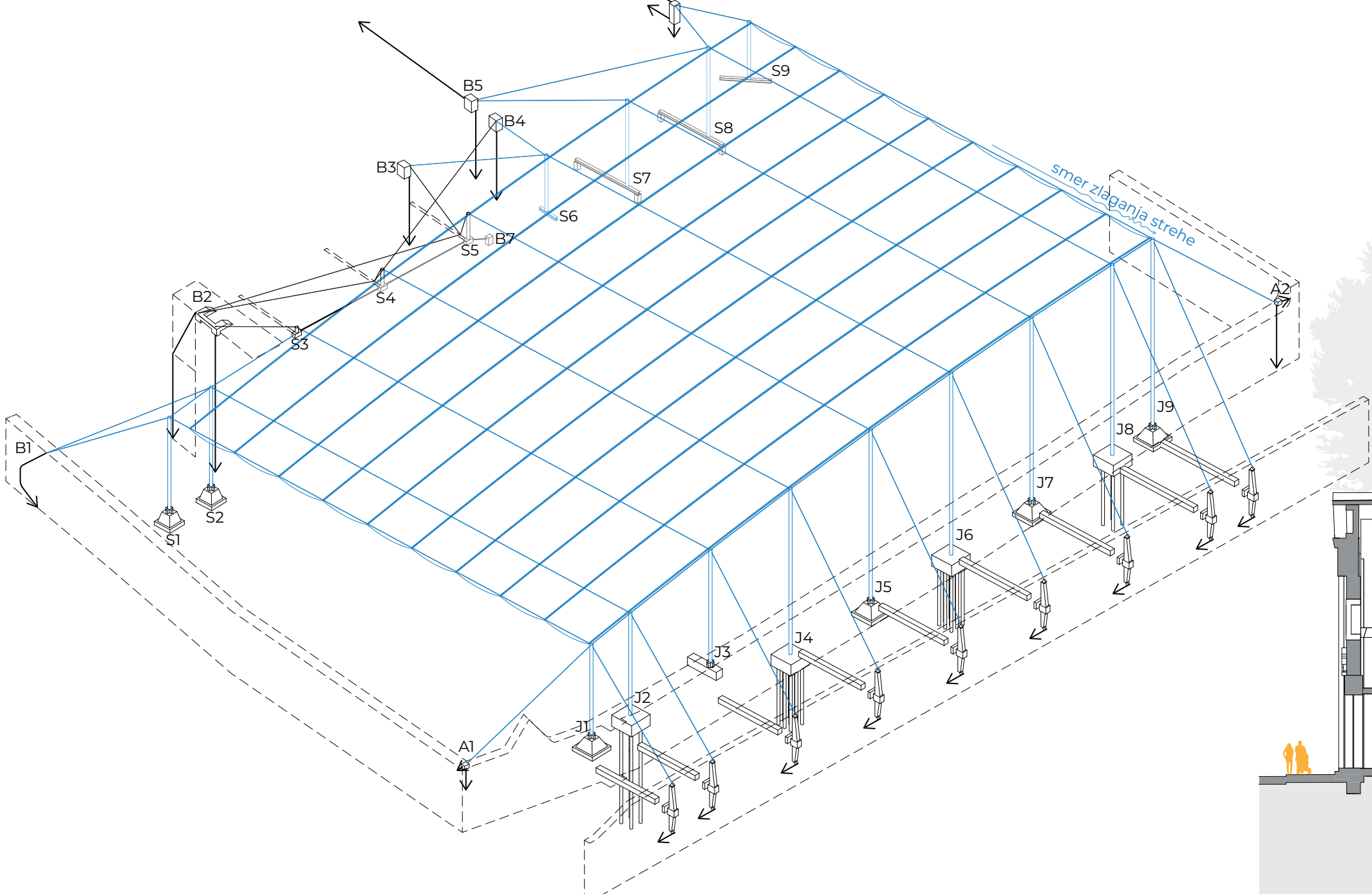
po zasnovi Miloša Marinčeka iz leta 1965.
- 04 Odstranitev provizoričnih objektov

Odstranjujem novejšo montažno objekte ter verando — Weber 1906 v neurejenem vogalu Križank.
- 05 Novo dvorišče

Na podoben način, kot so ustvarjeni ambijenti drugih dvorišč, z pozicijo novega prizidka ustvarim dodaten dvorišni prostor.
- 06 Montažna gradnja

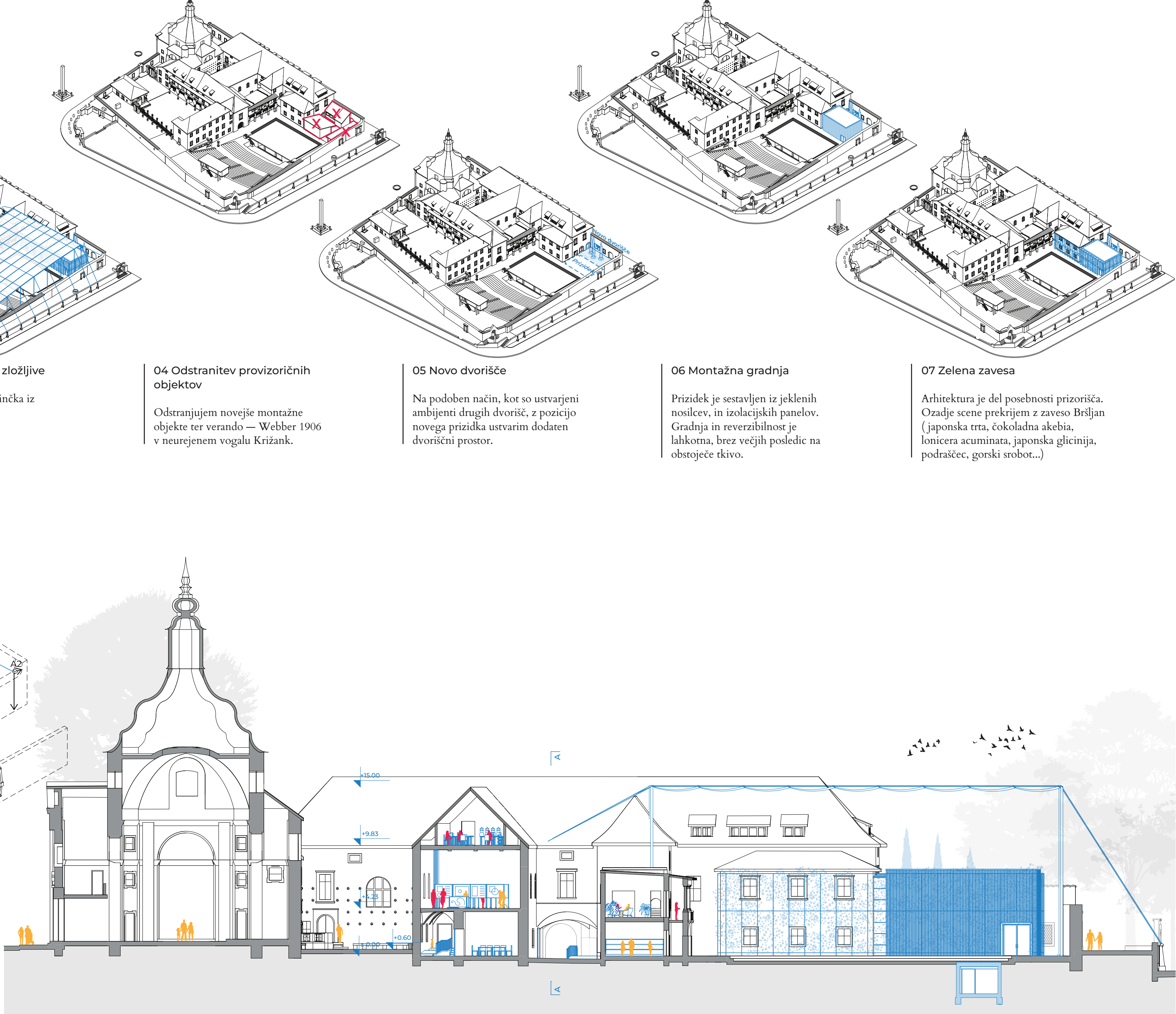
Prizidek je sestavljen iz jeklenih nosilcev, in izolacijskih panelov. Gradnja in reverzibilnost je lahka, brez večjih posledic na obstoječe tkivo.
- 07 Zelena zavesa

Arhitektura je del posebnosti prizorišča. Ozadje scene prekrijem z zaveso Bršljan (japonska trta, čokoladna akebia, lončica acuminata, japonska glicinija, podraščec, gorski srobot...)

(re)Konstrukcija nadkritja Letnega Prizorišča

5. Prostorske intervencije

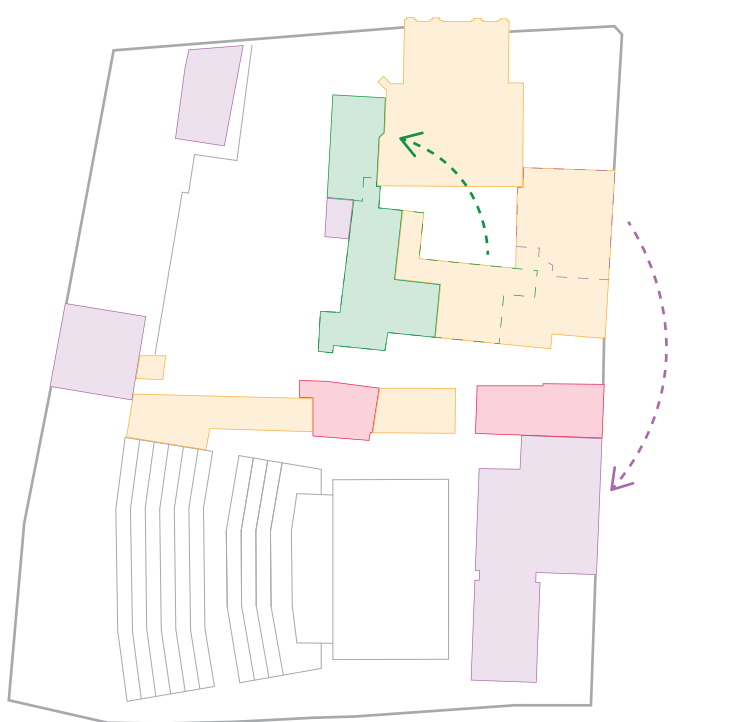

Prerez B-B

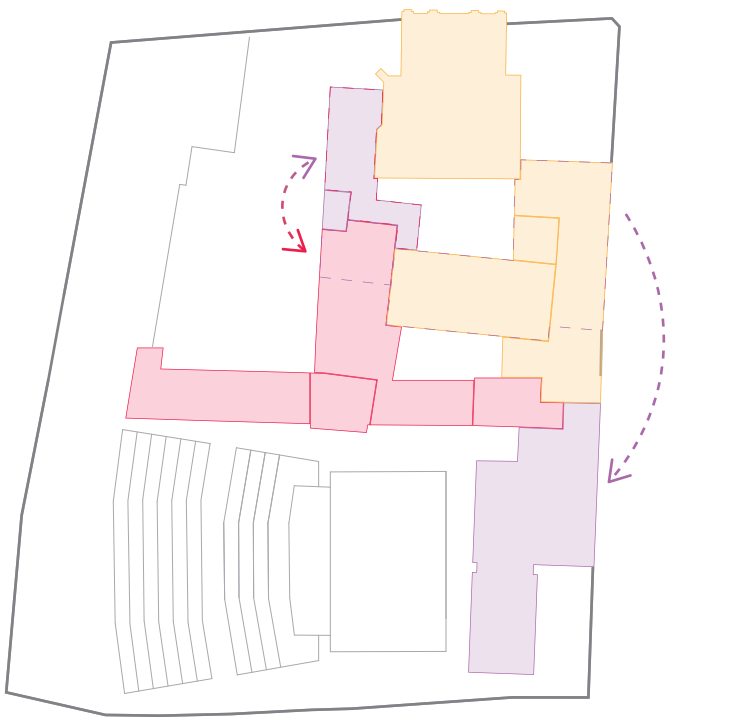
M1:250

3. Reorganizacije notranjosti

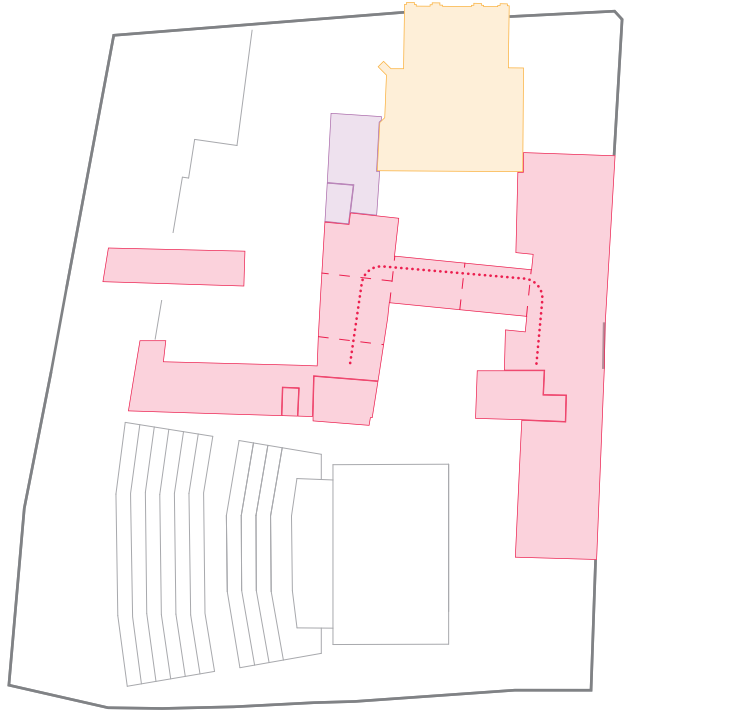
(združevanje prostorov po sklopih in preurejanje funkcionalnih povezav.)

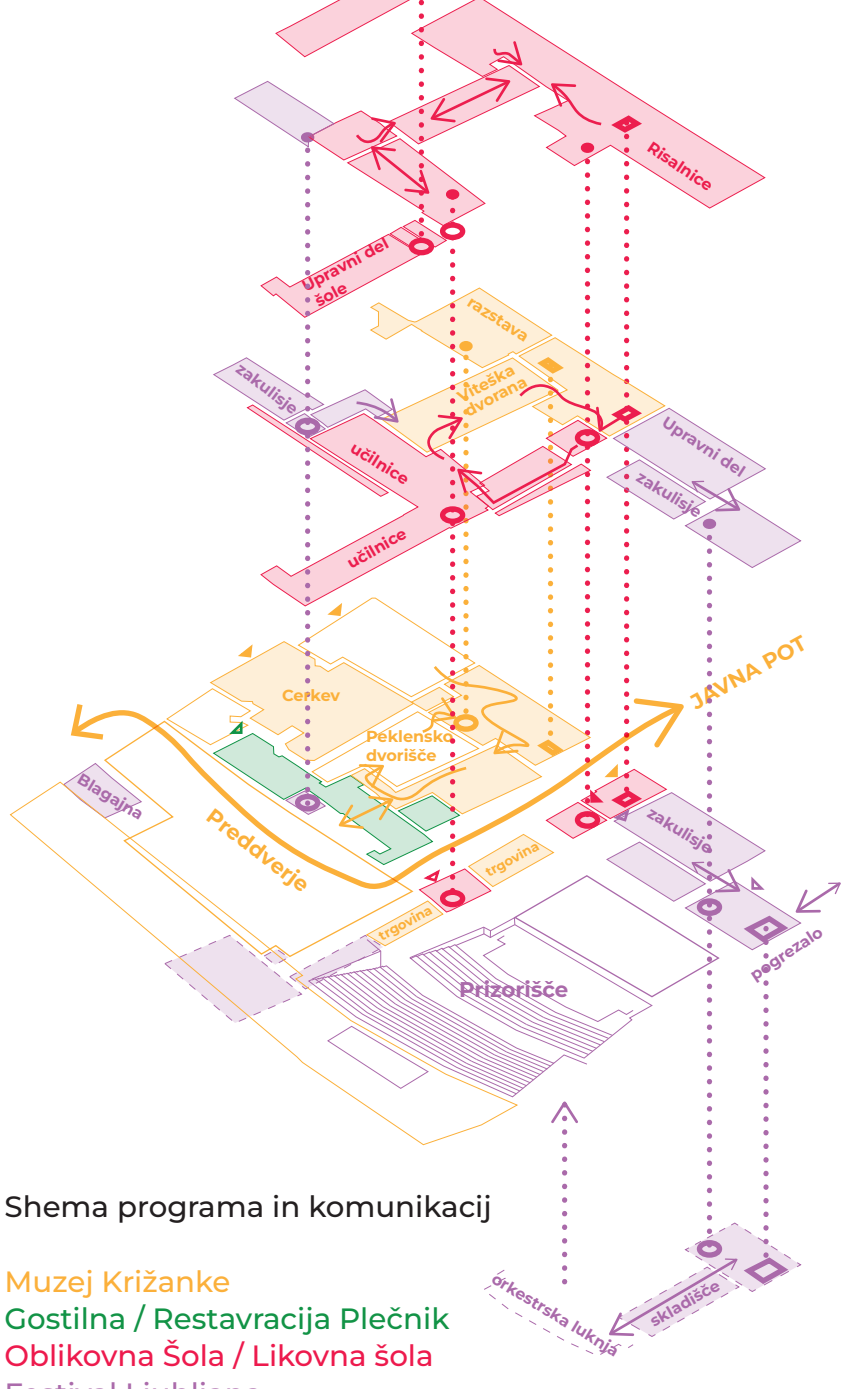
Shema reorganizacije programa v pritličju M1:1000 OS

Shema reorganizacije programa 1. nadstropja M1:1000 OS

Shema reorganizacije programa 2. nadstropja M1:1000 OS

Shema programa in komunikacij

Muzej Križanke
Gostilna / Restavracija Plečnik
Oblikovna šola / Likovna šola
Festival Ljubljana

Delovna maketa obstoječega stanja M1:200 05